

ANTUN MIHANOVIĆ I SVETOGORSKA LEGENDA

UDK 091

Hrvatski preporoditelj Antun Mihanović, koji je svoju preporodnu djelatnost započeo u poznijim godinama, aktivno se uključujući u izdavačku djelatnost Gajevih novina, poznat je kao jedan od najrevnosnijih sakupljača srednjovjekovnih rukopisa. Mihanović je započeo sa sakupljanjem rukopisa za vrijeme svog boravka u Solunu, gdje je obavljao dužnost austro-ugarskog konzula. U literaturi se vrlo često ponavlja mišljenje da su ti rukopisi većinom potekli sa Svete Gore, pri čemu se insinuiraju i primjedbe o neloyalnom postanku Mihanovićeve kolekcije. Mihanović se optužuje da je nekorektno postupio prema manastirskim bibliotekama, služeći se i nedopuštenim sredstvima da bi došao do željenih i vrlo vrijednih rukopisa. Iz svega toga proizlazi da je Mihanović bezobzirno pustošio svetogorske manastire, uzimajući rukopise bez ikakve naknade i dopuštenja. Zbog toga je nužno barem pokušati odgovoriti na pitanje da li je hrvatski preporoditelj i sakupljač žrtva svetogorske legende, koja ga prikazuje bezobzirnim otimačem, ili pasionirani sakupljač, koji je do većine rukopisa došao legalnim i korektnim načinom.

Interes za Atos i njegove manastire nije pokazivao samo Mihanović. Prvi koji je u Svetoj Gori obratio veću pažnju na manastirske biblioteke bio je Rus Vasilije Barski. Barski je dvaput posjetio Svetu Goru i prvi opisao dobar dio manastirskih povelja, Hilandar i njegove žitelje, pa i ostale manastire: Zograf, Kastamonitu, Ksenofont, Pantelejmon, Grigorijatu, Sv. Pavla i Ksipopotamu. Interesantno je istaknuti da je Barski bio slabo poznat našim znanstvenicima, tako da njegova zapažanja i opise nisu koristili Vuk, Rajić, Jagić, Miklošić a ni Šafařík.

Nakon njega, Svetu Goru je posjetio Jovan Rajić. On je obišao sve manastire, što je i opisao u svojem djelu **Moreplavanje Jovana Rajića 1758.** što je objavljeno u **Ljetopisu Matice Srpske.**¹

Sedam godina poslije Rajića, posjetio je Svetu Goru i Dositej Obradović, koji je, kako se spominje, proveo u Hilandaru jesen i zimu a nakon toga otišao u Smirnu.²

Prošlo je skoro dvadeset godina da bi Sveta Gora dobila novog posjetioca i to učenog arhimandrita Gerasima Zelića. Zanimljivo je da Zelić, koji je inače pokazivao interes za starine, nije tako djelovao i na Svetoj Gori, pa u opisu svog boravka o tome ništa ne govori. Boravak dvojice stranaca, Engleza, na Svetoj Gori spominje J. Kopitar, koji je u svom izvještaju napisao da su Britanci, gospođa Carlyle i Hunt, samo u Manastiru sv. Pavla našli »preko 500 ilirskih rukopisa.«³

Nakon njihova posjeta Svetoj Gori, pokazala je interes za manastirske starine i austrijska vlada. Zasluga za to u svakom slučaju pripada neumornu Kopitaru, koji je svim silama nastojao doći do dovoljno novaca kako bi se mogla organizirati znanstvena ekspedicija, što bi mjerodavno procijenila važnost manastirskih rukopisa. Nažalost, unatoč zalaganju samog Metternicha, car nije imao razumijevanja za tako nešto, pa se nikada nije ostvarila velika Kopitareva želja da vidi rukopisno blago svetogorskih manastira.⁴ No, za razliku od Austrijanaca, Britanci su bili mnogo poduzetniji, tako da je 1837. godine još jedan Englez, R. Carson, posjetio Svetu Goru i svoj boravak opisao u knjizi **Visits to manasteries in the Levant**, koja je doživjela nekoliko izdanja.⁵ Prvi znanstvenik koji je došao

na Svetu Goru bio je Rus Viktor Grigorovič, nastojeći udovoljiti potrebama ruskih katedri slovenske filologije za južnoslavenskim srednjovjekovnim rukopisima. Grigorovič je vrlo iscrpno i detaljno obavio svoj posao, što je i objelodanio u svojoj studiji i posebnoj knjizi.⁶ Nakon Grigoroviča Svetu su Goru posjetili, između ostalih, Porfirije Uspenski, slikar Dimitrije Avramović, Konstantin Petković, P. Sevastjanov, arhimandrit N. Dučić, V. Istrin, Lj. Kovačević, A. Stevanović, G. Iljin-ski, Lj. Stojanović i drugi, što je rezultiralo velikim brojem studija, knjiga i zbirki, koje su širem auditorijumu otkrili neprocijenjivu vrijednost svetogorskih rukopisa.

Posjeti svetogorskim manastirima rezultirali su i značajnim privatnim zbirkama, od kojih treba istaknuti neke, koje većinom posjeduju rukopise iz Svete Gore. Među takve u prvom redu spada »Zbirka Viktora Grigoroviča«. Grigoroviča su, kao i Mihanoviča, optuživali da je na nedoputen način priskrbio zbirku, o čemu je pisao i Jagić: **»Šta je video i čime se zanimao na putu, o tome Grigorovič piše dosta podrobno u svom Očerku, ali o tome kako je sakupio znatan broj najdragocijenijih rukopisa, koji su sada ukras Rumjancovskog muzeja – on tu naravno ne govori.«**⁷

Određenu sumnju u način na koji je Grigorovič dobivao rukopise pokazao je i makedonski prosvjetitelj Konstantin Petković, također jedan od posjetilaca Svete Gore i dobar poznavalac tamošnjih prilika. Petković je na više mjesta iznio činjenice koje su ukazivale da je Grigorovič odnosio rukopise bez dopuštenja i znanja igumana manastira.⁸ Za razliku od svog sunarodnjaka Petkovića, poznati makedonski folklorist i sakupljač Dimitar Miladinov, branio je Grigoroviča, tvrdeći da je ovaj nepravedno optužen kao kradljivac, već je »dobijao rukopise na poklon i kupovao ih je«⁹ Velik dio rukopisa iz Svete Gore nalazi se i u zbirci Rusa P. Sevastjanova. U toj se zbirci nalazi velik broj povelja i tekstova, a sama je zbirka također darovana Rumjancovskom muzeju.

Treći vlasnik zbirke, za koju se smatralo da se također sastoji od svetogorskih rukopisa, bio je i hrvatski preporoditelj Antun Mihanović. Mihanoviča je za krađu svetogorskih rukopisa optužio Čeh poznat pod nadimkom Sava Hilandarac. Radi se o osobi koja je desetak godina provela kao monah i bibliotekar u manastiru Hilandar. Sava Hilandarac autor je nekoliko djela vezanih uz Hilandar. Godine 1894. objavio je **Istoriju Hilandara** (na srpskom), knjigu o Svetoj Gori 1898 godine, zatim **Opis hilendarskih rukopisa i starih knjiga** (1895) u izdanju »Češkog naučnog društva«, te katalog hilendarskih rukopisa (1907). Dakle, radilo se o čovjeku koji je bio vrsni poznavalac historijske i manastirske građe, što još više daje težinu njegovoj optužbi Antuna Mihanoviča. Na 47-48. stranici svoje **Istorije** i opisa manastira Hilandara on piše: **»Okolo g. 1840. beše Mihalović (greška u prezimenu) austrijski konsul u Solunu; tom prilikom poseti Svetu Goru i zatraži od hilendarskih staraca mnoge rukopise da ih pregleda, obećavajuć im, da će ih opet natrag vratiti, i ovi mu tri tovara predadu; no on uskoro bude premešten i rukopise ne vrati. Hilandarci tražiše svoje dobro, sastave i protatu protokol, u kojem se daje manastiru pravo tražiti rukopise natrag i ako ih ne bi dobili da im se mora za iste ošteta platiti. Svi manastiri udare na protokolu pečat – no sve što se u tom pogledu činilo, osta bez uspeha. Govori se, da je isti Mihalović iz Vatopeda odneo jedan tovar slavenskih rukopisa.«**¹⁰

Da se ne radi o nekoj drugoj osobi, s obzirom na krivo ispisivanje prezimena (Mihalović), svjedoči Stanoja Stanojević, pozivajući se također na Savu Hilandarca, ali s točnim prezimenom: **»Mihanović je bio više godina austriski konzul u Solunu. Tu je nabavio dosta starih rukopisa, osobito iz 13-14 veka. Sava Hilandarac priča da je Mihanović oko 1840. god. posetio Svetu Goru i da je tom prilikom tražio, da mu se iz Hilandara pošalju na pregled mnogi rukopisi. Na njegov zahtev poslano mu je onda tri tovara knjiga. Mihanović je uskoro posle toga bio premešten a knjige nije vratio«**¹¹ Mišljenje o svetogorskom podrijetlu Mihanovićeve zbirke iznio je i A. Solovjev, pozivajući se na Stanojeviča, čime se pridružio napadu, šireći Hilandarčevu tvrdnju o Mihanoviču kao kradljivcu manastirskih rukopisa.

Krađe manastirskih rukopisa i crkvenih relikvija nisu nikakva novost. O tome ne svjedoči samo Hilandarac, premda je vrijedno istaknuti i njegovu tvrdnju da je osim Hilandara opljačkan i manastir Esfigen uz napomenu da je velik broj rukopisa i prodan.¹² Jovan Hađi Vasiljević također spominje krađe i pljačke, pa tako piše »da su iz Pčinjskog manastira knjige razvlačene na svaki mogući način, i nosio ih je odavde koji je kuda hteo«.¹³ Vasiljević optužuje i Stevana Verkovića, poznatog folkloristu, za kojeg kaže: »Stevan Verković, poznati književni spekulat, također je odneo odavde neke knjige.«¹⁴ O kradama je pisao i Ivan Kukuljević i to na primjeru Kotora, gdje je zapisao »da su u Kotoru stare povelje, zapisnici veća i kvaternioni razvučeni i razbacani.«¹⁵ Dakle, radilo se o jednoj, nažalost uobičajenoj praksi, međutim to još ne znači da se zbog toga u krug otičač starina mora svrstati i Mihanović.

Postoji još jedan elemenat koji govori o odnosu svetogoraca spram slavenske kulturne baštine. Taj odnos je ponekad prelazio u takvu nebrigu i vandalizam da su eventualne krađe ponekad značile i spas za rukopise. Da to pojasnimo, Grigorovič je pisao da su rukopisi većinom u bijednom stanju, da se knjige stalno razvlače i prodaju ih sami monasi, da su starine ponekad namjerno bile izložene propadanju te namjerno paljene i uništavanje. Pogotovo je bio izražen krajnje negativan stav prema slavenskim rukopisima, kojima su grčki monasi palili vatru ili ih bacali u more. O sličnim stvarima svjedoči i Dimitrije Abramović, koji piše da su Grci u Dohijaru sve slavenske rukopise i povelje spalili. O užasnom stanju manastirskih biblioteka svjedoči i Konstantin Petković, koji opisuje kako su biblioteke u svim manastirima u velikom neredu i kako knjige i rukopisi samo propadaju. Petković spominje kako su grčki vojnici od rukopisa pravili fišerke a Grci ih u gomilama bacali u more.¹⁶ Na osnovi tih autentičnih svjedočenja o očiglednoj nebrizi monaha za slavenske rukopise, ne treba se čuditi bilo kakvu pribavljanju rukopisa, makar i kradom, ako je iza toga stajao plemenit cilj – spašavanja tog blaga od očite propasti. Naravno da takvo razmišljanje ne znači i priznavanje Mihanovićeve krivice ili vjerovanje svetogorskim pričama Save Hilandarca. O Mihanovićevoj zbirci razmišljali su i proučavali je mnogi znanstvenici, tako da zahvaljujući njihovom mukotrpnom radu možemo danas sa sigurnošću reći da postoje veoma male šanse da se Mihanović nedostojno ponio spram svetogorskih staraca.

Mihanovićevom zbirkom bavio se između ostalih i Vladimir Mošin, nastojeći točno odrediti provenijenciju i historijat rukopisa. Nakon znanstvene analize tekstova Mošin je zaključio sljedeće: »**Prema tome od svih 38 rukopisa Mihanovićeve zbirke ni u jednom nema nikakvih ni direktnih ni indirektnih podataka, koji bi dopuštali pretpostavku, da su ti rukopisi potekli iz Hilandara.**«¹⁷ Mošin vrlo precizno određuje porijeklo rukopisa, na osnovi čega dolazi do spoznaje da je velik dio Mihanovićeve kolekcije potekao iz makedonskih manastira sv. Gavriela Lesnovskog, Prohora Pčinjskog i drugih. Preciznosti radi iznijet ćemo i te podatke. Prema procijeni Mošina, Lesnovskom manastiru pripadaju **Evandjelje XVI, Oliverovo evandjelje, Matejevo evandjelje XVI, Prolog iz 1572. godine, Efrem Sirin, Panoplja XVI, Drajkov apostol iz 1428. godine, Gračanički prolog, Bogdanovo evandjelje i Biblija XVI.** Kumanovskom kraju pripisuje Mošin **Dovezensko evandjelje i Rajkovo evandjelje, Oktoih Bježana dijaka i Gračanički prolog** manastiru Prohora Pčinjskog, **Ilovičku krmčiju i Skopčikov Prolog** gradu Skopju, **Služabnik Dorjanu**, dok za **Triod anagnosta Georgija, Radomirovo evandjelje, Kalinlikovo evandjelje, Evandjelje XVI, Mihanovićev praksapostol, Aleksandridu, Apostol dijaka Nikolice i Sinodik** pretpostavlja da su također došli iz Makedonije.¹⁸

Ni za ostale rukopise Mihanovićeve zbirke Mošin ne nalazi argumente koji bi ukazivali na Svetu Goru. Za **Moldavski apostol** iz XVI stoljeća smatra da ga je Mihanović dobio za vrijeme svog službovanja u Bukureštu, isto tako i **Evandjelje dijaka Dabživa i Konstantinov prolog**, za koje ne isključuje mogućnost da ih je Mihanović mogao dobiti za vrijeme svoje diplomatske službe u Beogradu, budući

da se radi o rukopisima koji su po svoj prilici nastali u Srbiji.

Preostaju samo četiri spomenika o kojima se ne može ništa pouzdano reći, a ni nagađati. To su **Varlaam i Joasaf XVI, Srpsko evanđelje XII, Trebnik s nomokanonom XIV i Srpski psaltir**. No, ukoliko su i došli iz Svete Gore, to još ne znači da su nasilno prisvojeni. Dalje, u prilog Mošinovoj teoriji govori i Grigorovič, koji u svom **Očerku putešestvija po Evropejskoj Turciji** spominje posjet Mihanoviču u Solunu i kaže: »da je austrijski konzul Mihanović izvršio putovanje po Makedoniji«¹⁹, i da njegova zbirka »čini se potječe iz Skopja.«²⁰ No oko same zbirke, odnosno tvrdnje o njenom svetogorskom podrijetlu ima i dalje podosta nejasnoća. Jedan od prvih znanstvenika koji ju je temeljito opisao i precizno prebrojio bio je ruski folklorist Grigorovič, prigodom svoga posjeta Mihanoviču u Solunu, te je na 153. stranici svoje knjige **Očerku putešestvija po Evropejskoj Turcii** zapisao da zbirka iznosi 25 spomenika i to 11 evanđelja, 1 psaltir, 2 apostola, 1 triod, 3 paterika, 2 sinaksara, 1 rukopis »kanona«, 1 zbornik »slova« crkvenih otaca, 1 skraćeni nomokanon, 1 potpuni nomokanon i jedan Rukopis s »činom pravoslavlja«. Iz toga proizlazi da 1845. godine Mihanović još nije posjedovao **Efrem Sirin, Varlaam i Joasaf, Dogmatik panoplja, Aleksandridu i Bibliju**, (koji se danas nalaze u zbirci), što znači da je i poslije Grigorovičeva posjeta Mihanović i dalje nastavio sa svojom sakupljačkom djelatnošću. Budući da se radi o spomenicima koji su porijeklom iz Makedonije, može se samo nagađati o načinu na koji je Mihanović došao do njih, uključujući i mogućnost da su mu ih sami Lesnovci i prodali, što nije bilo neuobičajeno za ono doba. Uostalom, prodaja drevnih rukopisa, ikona, kandila, rukopisnih knjiga i sličnih stvari bila je uobičajena pojava tog vremena, pa je tako i Kukuljević zabilježio da je »u manastiru sv. Jovana u Duraševićima, u Boki Kotorskoj, otkopano ikona, kandila, čaša, pribora, rukopisnih knjiga, što se sve prodalo za sitne novce i kradom u Mlecima ili kako drugi kazuju u Rusiji.«²²

Najveća optužba protiv Mihanovića i dalje ostaje tekst Save Hilandarca, u kojoj se ovaj poziva na »protokol« svetogorskog protata o posuđenim i nevraćenim rukopisima. Nema dvojbe da je Mihanović posjetio Svetu Goru, o tome govori i Grigorovič, te u skladu svog interesa i zatražio da pregleda određene rukopise. Ukoliko je to i učinio, a vjerovatno jest, postoji mogućnost da je rukopise pregledao, neke možda i otkupio (premda takvih u njegovoj zbirci nema) vrlo vjerojatno tekstove i vratio (ukoliko ih je uopće i uzimao na posudbu i znanstveno razmatranje). Dalje, ne postoji nikakav dokumenat, što su ga potpisali Mihanović ili iguman o bilo kakvoj posudbi ili kupnji, što bi Mihanović očito sačinio da je bio potreban. Osim toga, Hilandarac piše o događaju koji se dogodio pedesetak godina prije njegova dolaska u Hilandar, što ukazuje na njegovo povođenje za onim »rekla-kazala« umjesto argumentiranih optužbi, a to je navuklo hipoteku imenu čovjeka, koji se cijeli svoj život ravnao po jakim etičkim i moralnim principima. O tobožnjoj Mihanovičevoj krađi svetogorskih ćiriličkih rukopisa iznio je svoje mišljenje i Mošin, kojeg zbog njegove važnosti citiramo u potpunosti: »**Mislimo dakle, da se i u ovom slučaju radi o tipičnoj svetogorskoj legendi o otimanju njihovih rukopisa, kakve se i dosada neprestano ponavljaju. Napomenimo, da su takve priče postojale i o Grigoroviču, ali je Miladinov dokazivao, da su te optužbe većinom nepravedne, jer je Grigorovič dobivao rukopise na poklon i kupovao ih. Znamo za zbirku Porfirija Uspenskog, koja ima mnogo materijala pokupljenog iz Svete Gore, ali treba podvući, da su to većinom pojedini listovi, koje je on uzimao iz tih spomenika za paleografski studij, uvijek s točnom naznakom iz kojeg je rukopisa dotični list uzet. Za pojedine manastire znamo, da su dosta širokogrudno prodavali svoje rukopise učenjacima i kasnije to opravdali tobožnjim otimanjem. Prema tome imamo utisak da je tradicija o svetogorskoj provenijenciji Mihanovičeve kolekcije samo legenda, jer za vrlo velik dio te kolekcije imamo nesumnjive podatke, da je potekao iz makedonskih manastira«²³**

Razložnost i uvjerljivost Mošinove teorije navodi nas na zaključak da ju u potpunosti prihvatimo, ne samo zbog znanstvene procjene porijekla zbirke, već i zbog duboka povjerenja u Mihanovića, koji otimačinu sebi jednostavno ne bi mogao dopustiti. Prema tome, Mihanovičev boravak na Svetoj Gori bio je prvenstveno iniciran strašću znanstvenika i kolekcionara, koji je za svoj sakupljački interes bio spreman i platiti. Shodno tome za vjerovati je da je Mihanović otkupio i **Zografsko evanđelje**, jedan od najznačajnijih staroslavenskih kodeksa iz 11. stoljeća pisan glagoljicom, kojeg je 1843. godine pronašao u Zografu, a koji se danas nalazi u Lenjingradu. Hilandarčevu optužbu reaktualizira donekle Mihanovičeva preporoditeljska djelatnost u Makedoniji, koja ga je dovela u kontakt s vodećim ljudima makedonskog prepорода, koje je upoznao tijekom svojih putovanja Makedonijom. Poput pohoda na Atos i interesa koji je pokazao za tamošnje spomenike pismenosti, Mihanović se slično ponašao i na teritoriju Makedonije, ni najmanje posustajući u svojoj sakupljačkoj djelatnosti, smatrajući je doprinosom znanosti i lingvistici, za koju je cijelog svog života pokazivao veliki interes. O Mihanovičevoj sakupljačkoj djelatnosti na tlu Makedonije pisao je i Haralampije Polenaković: **»Vo Solun Grigorović imal prilika da se zapoznae i so tamošniot avstriski konzul, poznatiot hrvatski preporodbenski rabotnik i poet na hrvatskata himna »Lijepa naša domovino«, »lliriot« Antun Mihanović, što ja propatuval cela Makedonija, sobirajki po nea, pekraj drugi službeni podatoci, i dragoceni istorisko-kniževni spomenici, koišto deneska pretstavuvaat retko važen naučen materijal.«²⁴**

Može se pretpostaviti koja su to mjesta privlačila Mihanovića. Bili su to prvenstveno manastiri, riznice dragocijenih rukopisa, koje je on, svjestan bogatstva njihovih biblioteka, i posjećivao. Evidentiran je njegov posjet Markovu manastiru kraj Skopja, gdje je pronašao **Ilovičku krmčiju**, ogroman uvezani rukopis sa 400 listova. Prema Polenakoviću, radi se o rukopisu koji je u Markov manastir prenesen iz Manastira Sv. Prečista, gdje ga je Mihanović prilikom svog posjeta uočio i najvjerovatnije otkupio ili dobio na dar.²⁵ Dakle, radi se o jednom od rukopisa, koji sačinjavaju poznatu **Colectio Mihanovičiana** i koji potječe iz Makedonije, što je još jedan od elemenata koji negiraju tezu o svetogorskom porijeklu zbirke. Nema razloga sumnjati da su na isti način priskrbljeni i ostali rukopisi zbirke, od kojih je 5 makedonskih, tri bugarska, 1 resavski, 1 moldavski a ostali su srpski.

Budući da je više nego očito da je Mihanovičeva zbirka većinom sakupljena po makedonskim manastirima i da je optužba Save Hilandarca proizvoljna i neargumentirana, trebalo bi možda ipak progovoriti o načinu na koji je sakupljena. Što se Mihanovića tiče, o tome za sada nemamo preciznijih podataka, premda neki autori, kada pišu o tom problemu, poput Polenakovića, upotrebljavaju izraze kao »zel« odnosno uzeo. Da li to znači, da je Mihanović ono što nije učinio na Atosu, (otimao, ukrao) ipak činio po Makedoniji? Kako inače tumačiti Polenakovičevu rečenicu vezanu za **Ilovičku krmčiju** koja glasi: »Koj rakopisot go zel od Markoviot manastir«.²⁶ Da je Polenaković imao dokaz o kupnji ili otkupu rukopisa, on bi ga vjerovatno i naveo te drugačije formulirao rečenicu, koju se u ovakvom obliku može naći u nekoliko njegovih radova. Ovom se problemu može prići jedino na način da se istraže uobičajeni postupci, koji su se koristili u tim prilikama, odnosno kako su to radili sakupljači ili kolekcionari. Odgovori na to su većinom kontradiktorni, pa se tako govori o krađama, prodaji ili darovanju.

Za Vuka se govori da je većinom kupovao materijale za svoju zbirku, pa je tako poznato da je otkupio vrlo bogatu zbirku Lukijana Mušickog. A. Kuharski, također sakupljač, dobio je na dar biografiju despota Stevana Lazarevića i to iz ruku crnogorskog vladike. Pavle Šafarik je većinu eksponata za svoju zbirku dobio na dar od prijatelja, osobito Samuila Mašigarevića, Platona Atanackovića, episkopa Stankovića i Vuka Karadžića.²⁷ U svom članku o makedonskim stariinama 1857. godine, Stevan Verković piše kako se nekih rukopisa nije mogao »dokopati« jer nije imao novaca, što ukazuje na činjenicu da je svoju zbirku stje-

cao otkupom, premda mu se pripisuju i neki nedostojniji načini.²⁸ Konstantin Petković, makedonski pisac i preporoditelj optužio je ruskog znanstvenika i folklorista Grigoroviča da je do svoje zbirke dolazio prevarom i krađom te »da su mu se u raznim svetogorskim manastirima žalili, da je Grigorović uzimao i odnosio rukopise.²⁹ Grigoroviča optužuje i Jordan Hadži Konstantinov Đinot, jedan od prvih književnika novije makedonske književnosti, osebujan čovjek, koji se okušao kao učitelj, pjesnik, novinar, filolog, prevoditelj, filozof, povjesničar, slikar i dramatičar: **»Tu e imalo dvadesjat tovari rukopisi, i sega ima, no žal nam Slavjanite, zašto dobrite bukvi i bukvaro na Kirila, Mehanovič, Grigorievič i drugi takvija ni gi zemale ot skopski Markov manastir i ot Treskavec.«**³⁰ Ruski konzul u Sarajevu, Gilferding, također pasionirani sakupljač, obilazio je mnoge manastire po Bosni i Hercegovini, od kojih su neki onda već bili napušteni i razoreni, i pokupio je tom prilikom znatan broj rukopisa.³¹

Shodno tome, mišljenja smo, da je i Mihanović na sličaj način stjecao svoju zbirku. Nema razloga sumnjati da se i njemu poklanjalo, prodavalo ili je i on poput ostalih ponekad bezobzirno praznio manastirske biblioteke. Izuzmemo li neargumentiranu optužbu Save Hilandarca, ipak ostaju svjedočenja Jordana Hadži Konstantinova Đinota, ličnosti u čije tvrdnje ne bi trebalo sumnjati, budući da se radilo o čovjeku kojeg makedonska povijest književnosti smatra jednom od najaktivnijih i najenergičnijih ličnosti makedonske književnosti 19. stoljeća. Đinot je nekoliko puta apostrofirao Mihanoviča kao uzoratora makedonske kulturne baštine. Jednom ga spominje da je zajedno sa Grigorovičem poharao dvadeset tovara rukopisa od manastira Treskavec i Markova manastira: **»Mehanovič, Grigorievič i drugi takvija ni gi zemale ot skopski Markov manastir i ot Treskavec. Gerasim egumeno sam mi kazva za bukvaro na svjatago Kirila da mu go zemale i mu se obeštale da mu dadat sto hiljadi groša. Bukvaro e bil kolko edin psaltir i dkg tri pedi, na zaečki koži pisan. I drugi 17 knigi mu zemale.«**³² Đinot je ujedno i svjedok vrlo angažirane Mihanovićeve sakupljačke djelatnosti po Makedoniji o čemu inače ima vrlo malo građe: **»Ljubljani e deneska edna dlga ridina s mnogo razvaleni zidini (steni) mermerni ploči s razni pisma, razni antiki i dragocenosti. Čudesno edno mesto e, go nazivajat Ljuboš, ot Govedarci v zapada e daleče 1 1/2 čas. Tu g.g. Mehanovič I Grigorievič mnogo istražuvati i naračali da go imajat v čest toj rid.«**³³ Premda Đinot pogrešno piše Mihanovićevo ime, očito je da se radi o njemu. Najteža optužba Mihanoviča ogleda se u ovim Đinotovim rečenicama: **»G. Mihanovič (ovdje je ime točno napisano) na 1842 ot toj manastir (misli se na Kratovski) zema tri tovara rukopisej, no posle nekoj nauči Kratovskite graždane da si gi zemat nazad. Oni dojdoha po nego v Skopje, kazaha na pašata kako tija knigi sa »hodat« na naš slavjanski jazik, a g. Mihanovič spolučil pak da vzeme 17 rukopisni knigi koi bile ot najprostranno sledovanie za bolgarskata i serbskata istorija i svjaštenoto pisani-ce. A drugite knigi celokupno nazad v manastir ne gi vrnaha, no tamo vam v Skopje verolomni neotečestvoljubci našinci gi sokriha v carstvoto na Plutona«.**³⁴ Nema razloga sumnjati u Đinotove riječi, očito da se i Mihanović poput Grigoroviča, Verkoviča i drugih sakupljača uključio u bespoštednu i bezobzirnu djelatnost sakupljanja starih rukopisa, ne mareći puno za njihove vlasnike i čuvare. Pritom nije puno mario za način na koji će do njih doći, dapače, uključivao je u taj posao i domaće ljude koji su za novčanu nagradu bili spremni na suradnju. Prema tome, Mihanoviča terete Sava Hildarac i Đinot. Dok su optužbe prvog očito plod mašte i daleko od istine, Đinotove se tvrdnje moraju uzeti vrlo ozbiljno iz nekoliko razloga. Jordan Đinot izuzetna je ličnost makedonskog preporoda. Po prirodi dosta povučen ali izuzetnog radnog i umjetničkog potencijala, vrlo načitan i izuzetno obrazovan, proevropski orijentiran, Đinot je uz svoju raznoliku djelatnost utemeljitelj putopisa kao književne vrste u makedonskoj književnosti. Putovanja diljem Makedonije opisivao je i objavljivao u časopisima **Carigradski vestnik** i **Glasnik Društva srpske slovesnosti**, iz kojih su izvučene i ove njegove opservacije o Mihanovićevoj sakupljačkoj djelatnosti. Dakle, Đinot

je jednostavno registrirao ono što je vidio i nema razloga da mu se ne vjeruje. Očito da on osobno nije odobravao Mihanovićev stil sakupljačke djelatnosti, premda je i njegova metoda istog posla bila bliska Mihanovićevoj.

Dobro je poznato da se i on bavio sakupljanjem starina, da je sakupljene eksponate darovao, mijenjao ili prodavao. Način na koji je te materijale pribavljao Đinot ne bilježi. Dakle, Mihanović nije nikakav izuzetak u uhodanoj praksi sakupljačke djelatnosti u kojoj se ponekad nisu birali načini da bi se došlo do željenih rukopisa. Njegova djelatnost sakupljača i kolekcionara traži određene odgovore na pitanja koja se nameću. Da li je sakupljajući književno-povijesne spomenike, otuđujući ih pritom od njihovih izvora i stvarajući osobnu kolekciju, Mihanović pomogao ili odmogao makedonskoj, srpskoj i bugarskoj kulturnoj baštini? Ne treba smetnuti s uma da je on baveći se tim poslom, otuđivao od makedonskog i drugih naroda njihovo kulturno blago, zaostavštinu predaka, koje je zahvaljujući svom diplomatskom imunitetu i vezama mogao bez problema prebacivati u Hrvatsku. Ne treba zaboraviti ni to da je zbirku sakupljao prvenstveno za sebe i da ju fondu Jugoslavenske akademije nije ponudio on, već njegov nasljednik, nakon njegove smrti. Očito da je Mihanović bio strastveni kolekcionar, koji se za svog života nije htio rastati od svoje imponantne zbirke, koju je sakupljao dobar dio svog života. Bez obzira na način kojim je stjecao svoju zbirku Antun Mihanović napravio je veliku stvar za očuvanje kulturnih spomenika južnoslavenskih naroda. Evo i pojašnjenja.

Tursko nadiranje na Balkan imalo je pogubno značenje za slavenske kulture, njihove književnosti i pisane spomenike. Još je u svoje vrijeme Vuk Karadžić pričao Pavlu Šafariku kako su kaluđeri i isposnici Manastira Sv. Sava masovno spaljivali stare pergamentne rukopise da ne bi dopali Turcima u ruke zbog toga jer su Turci od njih pravili fišeke.³⁵ O tome svjedoči i Njegoš u svom predgovoru **Šćepanu Malom**, pišući kako i u Crnoj Gori ima malo dokumenata »jerbo po nedostatku hartije često puta i listovi svetijeh knjiga za fišeke su se upotrebljavali.«³⁶ I kako onda osuditi Mihanovića ili bilo kojeg od njegovih kolega sakupljača, koji su svojom djelatnošću bez obzira na osobne motive zapravo spašavali spomenike neprocjenjive vrijednosti od vandalizma i uništenja? Na osnovi toga dužni smo zaključiti, da je Mihanovićev sakupljački rad unatoč ponekad neadekvatnim metodama imao u biti plemenit i uzvišeni cilj.

Prijenosom rukopisa s nesigurnih teritorija Makedonije u sigurnost svojih posjeda, Mihanović je učinio neobično mnogo, kako za makedonsku, tako i za ostale kulturne baštine, jer je sačuvao od mogućeg uništenja kulturno blago neprocjenjive vrijednosti. Pohranjeni u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu rukopisi i danas ostaju dostupni svima onima koji ih žele vidjeti, upoznati i proučavati. Sve to opravdava Mihanovićevu sakupljačku djelatnost za koju, gledajući s današnjeg aspekta, možemo utvrditi da je bila opravdana, plodonosna i vizionarska.

BILJEŠKE

- ¹ Letopis Matice Srpske 24 (1831) 54-63.
 - ² Dositejeva djela (državno izdanje, 1911) 59.
 - ³ A. Ivić, Arhivska grada III (1932) 35.
 - ⁴ A. Ivić, Arhivska grada III (1932) 33-51.
 - ⁵ Izdanja su izlazila 1849, 1851, 1881, 1897, 1918.
 - ⁶ Studija je objavljena u žurnalu Ministarstva narodne prosvjete 1847, a knjiga nosi naslov Očerk putešestvia po Evropskoj Turcii, 1848.
 - ⁷ V. Jagić, Istorija slavenske filologije (1910) 343.
 - ⁸ Istorija srpskog naroda u srednjem veku, knjiga I, (Dr. Stanoje Stanojević) O izvorima, str.8.
 - ⁹ Šišmanov (Zbornik Bugarske akademije 6, 1916, 187-190)
 - ¹⁰ Slovo, br. 4-5, str. 71. Zgb, 1955.
 - ¹¹ Istorija srpskog naroda u srednjem veku, knjiga I, str. 11.
 - ¹² Istorija srpskog naroda u srednjem veku, knjiga I, str. 307.
 - ¹³ Isto, str. 279.
 - ¹⁴ Arhiv 4 (1857) 340.
 - ¹⁵ Istorija srpskog naroda u srednjem veku, knjiga I, str. 279.
 - ¹⁶ Isto, str. 303-306.
 - ¹⁷ Mošin, Vladimir, O podrijetlu Mihanovićeve ćirilске zbirke, Slovo, br.4, 1955. str. 71.
 - ¹⁸ Podaci su citirani prema tekstu V. Mošina u Slovu br.4, Zgb, 1955. str. 71.
 - ¹⁹ Mošin, Vladimir, O podrijetlu Mihanovićeve ćirilске zbirke, Slovo br.4, 1955. str. 83.
 - ²⁰ Isto, str. 83.
 - ²¹ Polenaković, Haralampije, Vo ekot na narodnoto buđenje, Mista, 1973, str. 161.
 - ²² Naselja, 9 (1913) 385.
 - ²³ Mošin, Vladimir, O podrijetlu Mihanovićeve ćirilске zbirke, Slovo br. 4, 1955. str. 83.
 - ²⁴ Polenaković, Haralampije, Studii od makedonskiot folklor, Mista, 1973. str. 103.
 - ²⁵ Isto.
 - ²⁶ Isto.
 - ²⁷ Istorija srpskog naroda u srednjem veku, knjiga I, Bgd, 1937, str. 9.
 - ²⁸ Isto, str. 8-16.
 - ²⁹ Isto, str. 8-16.
 - ³⁰ Jordan Hadži Konstantinov-Dinot, Izabrani stranici, Priredil Blaže Koneski, Skopje, 1987. str. 54.
 - ³¹ Istorija srpskog naroda u srednjem veku, knjiga I, Bgd, 1937. str. 8-16.
 - ³² Jordan Hadži Konstantinov-Dinot, Izabrani stranici, Priredil Blaže Koneski, Skopje, 1987. str. 70.
 - ³³ Isto, str. 70.
 - ³⁴ Isto, str. 57.
 - ³⁵ Istorija srpskog naroda u srednjem veku, knjiga I, Bgd, 1937. str. 283.
 - ³⁶ Isto, str. 284.
- Napomena: Citati Dinotovih zapisa preuzeti su iz njegovih originalnih radova koje je pisao mješavinom staroslavensko-veleškog govora sa elementima srpskog jezika.

Summary

Sava Hilandarac, monk and librarian of the Hilendar monastery, in his book »The History and Description of Hilendar«, accuses the Croatian poet, Antun Mihanović that in the course of 1840, on occasion of his visit to Mount Athos, requested from the Hilendar monks to allow him access to the old manuscripts, and he never returned them. Although this accusation was wholly refuted by Vladimir Mošin, still the fact remains that Mihanović, if not on Mount Athos, but in Macedonia, did take possession of some monastery manuscripts in a manner that cannot be depicted as being honourable. His contemporaries bear witness to this, in particular the Macedonian educator and writer, Jordan Hadži Konstantinov-Dinot, who in several places in his discussions and accounts on his travels, emphasizes Mihanović as an usurper of the Macedonian cultural heritage. The accusations against Mihanović call for a reply to the question, did he sometimes »dishonorably«, collecting the literary and historical records, help or hinder the Macedonian, Serbian and Bulgarian literary heritage? The author of this article holds that, if we take into consideration the unbearable situation and for manuscripts the dangerous climate that prevailed at that time in the southern parts of the Balkans, Mihanović's efforts as a collector, regardless of his methods, was in essence for a purpose that was noble, useful, fruitful and sublime.

Translation by Slobodan Drenovac